

УДК: 374:78.071.2:788.43

**УМОВИ ТА ФАКТОРИ РАННЬОЇ АДАПТАЦІЇ
УЧНІВ-САКСОФОНІСТІВ
У ЗАКЛАДАХ ПОЗАШКІЛЬНОЇ СПЕЦІАЛІЗОВАНОЇ ОСВІТИ**

Ян Янчі

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова,
Україна, Київ

З'ясовується актуальність та сучасний стан функціонування системи позашкільної спеціалізованої освіти. Розглядаються організаційні умови ранньої адаптації учнів-початківців, виконавців на саксофоні: позитивна емоційна атмосфера навчального процесу; занурення у спеціальність; розробку адекватних вимог до учнів; гуманістичну ідейну основу освітнього процесу; розробка індивідуальних програм раннього придбання професійно-значущих компетенцій у колективній художній діяльності; створення виконавського колективу як єдиного організму, компоненти якого гармонійно взаємодіють, духовно і емоційно взаємопов'язані; створення інституту наставництва. Доводиться, що на успішну професійну адаптацію впливають наступні фактори як-от: віковий, психофізіологічний, інтелектуально-соціальний, організаційно-вольовий; професійно-психологічний.

Ключові слова: рання адаптація, виконавець-початківець, організаційні умови, фактори професійної адаптації, емоційний інтелект

Yan Yanchi Conditions and factors for early adaptation pupils saxophonists in this specialist extracurricular education / National Pedagogical Dragomanov University, Ukraine, Kyiv

It turns out the relevance and current state of the system of specialized non-formal education. We consider organizational conditions for early adaptation beginner students, performers saxophone: positive emotional atmosphere of the educational process; immersion in the specialty; development of adequate requirements for students; humanistic ideological basis of the educational process; development of individual programs of early acquisition of professional competencies in important collective artistic activities; creating executive team as the only body whose components interact harmoniously, spiritually and emotionally intertwined; the institution of mentoring. It is proved that a successful professional adaptation influenced by the following factors as: age, physiological, intellectual, social, organizational and volitional; professional and psychological.

Key words: early adaptation novice performer, organizational conditions, factors of professional adaptation emotional intelligence

Вступ. В умовах становлення української державності, національна система освіти України зазнає складних змін, що зумовлюються соціально-економічними перетвореннями. Зміни відбуваються в усіх освітніх ланках, в тому числі й в позашкільній освіті, що є більш гнучкою, варіативною складовою загальної освітянської системи. Це, у свою чергу, неминуче призводить і до підвищення актуальності вирішення питання про диференціацію та індивідуалізацію освітньо-виховного процесу в позашкільних спеціалізованих навчальних закладах, якими є дитяча музична школа (ДМШ) та дитяча школа мистецтв (ДШМ). Актуальність дослідження обумовлена цілями функціонування системи позашкільної спеціалізованої освіти – значимістю залучення дітей і підлітків до світу мистецтва на професійному рівні, ранньої адаптації учнів. Незважаючи на теоретичну фундаментальність навчально-виховного процесу в закладах музичної освіти першого ступеня багатьом традиційним видам і формам навчання музики властиві суто організаційно-методичні проблеми. Сучасні вимоги до випускників ДМШ та ДШМ, а також соціально-економічні реалії обумовлюють необхідність внутрішньо-системних змін, розробки та реалізації нових підходів до формування організаційно-методичного та дидактичного змісту початкової професійної музичної підготовки за духовими інструментальними спеціальностями, зокрема, саксофону, орієнтованими на колективну виконавську діяльність.

В сучасній музичній культурі значне місце належить духовій симфонічній, естрадній музиці, яка виконується на таких духових інструментах як: флейта, гобой, кларнет, фагот, саксофон, валторна, труба, тромбон та ін. Навчання гри на перелічених інструментах є найважливішою складовою музично-виконавської культури сучасності. Різноманітні аспекти організації музично-виконавської освіти неодноразово ставали предметом аналізу багатьох провідних науковців – Л. Баренбойма, Н. Кашкадамова, О. Алексєєва, Ю. Бичкова, Н. Гуральник, О. Михайличенко, О. Рудницької. Теоретико-методологічні основи процесу музичного навчання розглядали Ю. Алієв, Н. Гуральник, С. Жукова, А. Готсдинер, Д. Кабалевський, А. Козир, О. Олексюк, О. Ростовський, О. Рудницька, Г. Падалка, Р. Савченко, В. Шульгіна, О. Щолокова, О. Хижна, В. Холоденко та ін. Безпосередньо питання змісту та методів навчання гри на духових інструментах досліджували провідні науковці-педагоги В. Блажевич, Б. Диков, О. Палаженко, Н. Платонов, С. Розанов, Ю. Усов, А. Федотов, В. Цибін, В. Апатський, В. Скороходов, В. Алтухов, Ю. Василевич, Р. Вовк, М. Терлецький, В. Громченко, А. Карп'як, В. Богданов, З. Буркацький.

Втім, аналіз сучасної системи позашкільної спеціалізованої музичної освіти підтвердив припущення про безсистемність організації навчально-виховного процесу, виявив відсутність цілісних поглядів на завдання, зміст, критерії, шляхи і засоби організації ранньої адаптації учнів-саксофоністів в умовах позашкільної спеціалізованої освіти. Вибір теми статті зумовили недостатня розробленість теоретико-методичних і практичних аспектів навчально-виховного та концертно-виконавського процесів, практичні потреби позашкільних закладів у пошуку інноваційних форм та методів організації музичного навчання учнів-саксофоністів.

Формулювання мети статті та завдань. Метою даної статті є теоретичне обґрунтування умов та факторів ранньої адаптації учнів-саксофоністів у музичних закладах першого ступеня освіти.

Виклад основного матеріалу статті. Методика як сукупність способів і прийомів виконання роботи стосовно до музичної педагогіки являє собою вчення про способи викладання того чи іншого предмета. Ця прикладна галузь знання формується на основі аналізу та узагальнення досвіду кращих вітчизняних і зарубіжних педагогів-музикантів і виконавців, упор у ній робиться на вивчення закономірностей і прийомів індивідуального навчання. У теорії і практиці соціальних наук (психології, соціології, менеджменті) вироблені методи і засоби, що стимулюють професійну і соціальну адаптацію особистості в колективі, в малій соціальній групі. Існують також універсальні організаційні умови і чинники, які слід враховувати при розробці адаптаційних стратегій в конкретній професійній, освітній галузі. Організаційні умови важливі для здійснення ефективної професійної адаптації учнів-саксофоністів у спеціалізованих позашкільних навчальних закладах. До них відносимо:

- позитивну емоційну атмосферу навчального процесу, яку створює викладач, керівник виконавського колективу на підставі знань, умінь, навичок в області психології (вікової, соціальної, позитивної), управління, теорії емоційного інтелекту;

- занурення у спеціальність, обрану сферу музичного виконавського мистецтва, із залученням відповідного інструментарію (видів, форм, засобів) інших мистецтв і наук (живопис, театр, література);

- розробку актуальних і адекватних вимог до учнів (навчальні, концертні, соціальні позакласні обов'язки, репертуар, критерії оцінки), що добровільно і доброзичливо прийнято учнями;

- гуманістичну ідейну основу освітнього процесу (ідеї доцільності діяльності, що здійснюється, значущості витрачених зусиль, необхідності розвитку сили волі, працьовитості, набуття сенсу власної психічної, фізичної, інтелектуальної, творчої активності в рамках

колективної діяльності), яка стимулює освітній процес в цілому та особистісне вдосконалення і мотивацію кожного учня зокрема;

- розробку викладачем індивідуальних програм мотивації учнів до освоєння обраного виду виконавського мистецтва, участі в колективній художній діяльності, раннього придбання професійно-значущих компетенцій на підставі результатів бесід, спостережень, аналізу навчальних і соціальних успіхів конкретної особистості;

- створення виконавського колективу як єдиного організму, компоненти якого гармонійно взаємодіють, духовно і емоційно взаємопов'язані, мають свої культурні та побутові традиції, особливий стиль спілкування, правила, норми поведінки та взаємовідносини;

- створення інституту наставництва (старший товариш, учень випускного класу) зможе познайомити новачка з освітньою установою, педагогами, членами ансамблю, обраним видом мистецтва, інструментом, надасть допомогу у виконанні домашніх завдань, буде відслідковувати відвідуваність занять тощо).

Питання про наставництво слід розглянути окремо. Це педагогічне явище дозволяє новому учню закріпитися, влитися у колектив, розвиває почуття відповідальності (новачка перед старшим товаришем і наставника перед своїм викладачем). Учні-початківці відчують почуття захищеності, впевненості, що дозволяє їм отримувати радість від освітнього процесу, а також призводить до організації більш насиченого дозвілля. Наставник, в певній мірі, зокрема морально і психо-емоційно, відповідає за відвідуваність, дозвілля, навчальну успішність, соціальну активність, комунікабельність учнів. Практично всі вчені і практики сходяться на думці про необхідність стимулювання зусиль і мотивації учнів, що беруть на себе обов'язки наставників [3].

У нашому дослідженні «колективний» і «груповий» мають ідентичне значення. Ансамбль є малою соціальною групою, що базується на потребах, інтересах, мотивах її членів. Ансамбль є згуртованою групою односторонців, зайнятих спільною справою, вирішенням єдиної проблеми. Отже, існує прямиий зв'язок колективної форми навчання і професійної мотивації. При цьому ключовими умовами високого результату прояву цього зв'язку є позитивне ставлення до предмета навчання та позитивна емоційна атмосфера у колективі.

Нами визначено та класифіковано чинники, які слід враховувати для досягнення високого рівня професійної адаптації. Реалізація представлених нижче факторів означатиме факт успішної професійної адаптації, а саме:

- віковий (вік учнів обумовлює зміст багатьох аспектів навчання, педагогічної взаємодії);

- психофізіологічний (тип темпераменту, тип особистості за ступенем прояву інтровертності та екстравертності, швидкість психічних реакцій, що обумовлює вибір методів, прийомів, засобів індивідуального впливу на особистість кожного учня, ступінь і форми його участі в житті та діяльності колективу);

- інтелектуально-соціальний (переважна модель поведінки, домінуючі моделі емоційних проявів, ступінь володіння власними емоціями, бажаннями, потребами, а також негативними явищами особистості, що впливають на якість і результати міжособистісної комунікації);

- організаційно-вольовий (усвідомлення дитиною існування правил, вимог, обов'язків та необхідності їх виконання, розуміння доцільності навчання, саморозвитку, значущості колективної праці для особистісного становлення, прийняття норм, режиму, традицій);

- професійно-психологічний (поступове посилення мотивації до навчання та безпосередньо до інструментального виконавства на основі емоційно-позитивної взаємодії; схильність до колективної діяльності як соціально-психологічна професійно значуща характеристика особистості; ступінь професійної вмотивованості конкретного учня впливає як на його особисту успішність, так і на колективні успіхи учасників ансамблю).

Останній пункт в класифікації чинників має визначальне значення для успішної ранньої професійної адаптації саксофоніста-початківця. Процес звикання протікає результативно в умовах емоційно-позитивної атмосфери. Саме емоційний фон, що створюється викладачем, допомагає дітям адаптуватися, звикнути до вимог і завдань, полюбити обраний інструмент.

Виконання зазначених умов та чинників зумовлюють успішне здійснення викладачем ранньої професійної адаптації початківців-саксофоністів. Водночас, позитивні результати успішної ранньої професійної адаптації дозволяють педагогам уникнути в майбутньому таких негативних наслідків, як відмова учня в середніх класах від продовження навчання внаслідок втрати інтересу, виникнення конфліктів з іншими учнями та викладачами, а також відмова музиканта-початківця від продовження подальшого професійного навчання після закінчення навчального закладу першого ступеня.

Роль позитивної емоційної атмосфери в організації освітнього процесу висвітлювало багато представників педагогічної та психологічної науки. Видатними вченими в області психології, фізіології, педагогіки в ХХ столітті (Л.Виготським, С. Рубінштейном, О. Леонт'євим та ін.), було доведено, що інтелектуальний розвиток особистості тісно взаємопов'язаний із розвитком психо-емоційним. С. Рубінштейн, досліджуючи психічну і духовну природу особистості, зазначав, що «емоції людини – це єдність емоційного та

інтелектуального, так само як пізнавальні процеси зазвичай утворюють єдність інтелектуального і емоційного» [7, с. 552]. Дане твердження має велике науково-методичне та організаційно-практичне значення для розвитку музичної педагогіки в цілому і педагогіки інструментального виконавства зокрема. Загальний позитивний емоційний фон освітнього процесу в класі саксофону може стимулювати досягнення викладачем і учнями якісно нових, високих результатів навчання.

Позитивний емоційний фон у великій мірі сприяє більш швидкій адаптації музиканта до умов навчання в музичному закладі і до особливостей обраної спеціальності. Емоції виражають ставлення суб'єкта діяльності до об'єкта

(С. Рубінштейн), тобто в нашому випадку ставлення учня до саксофона та музично-виконавського мистецтва. Зі сказаного можна зробити висновок, що позитивно сформоване ставлення вплине на позитивне сприйняття ансамблевої діяльності як природного, більш того – цікавого, значущого виду музичного виконавства, як можливості знайти, реалізувати себе як особистість, знайти друзів та однодумців.

Позитивний емоційний настрій може успішно створюватися за допомогою відомих в педагогічній практиці методів – показу педагога, відвідування концертів, виступів ансамблів і оркестрів, знайомства та бесід з музикантами, що концертують. Музикантам-початківцям необхідно продемонструвати перспективність навчання ансамблевому виконавству.

Освітній процес – явище динамічне. Невпинний потік нової інформації, нових відчуттів, уявлень, думок, почуттів обов'язково супроводжується емоціями, так як «емоційно переживають не зупинку на якомусь рівні, а перехід, рух до більш високого рівня» [7, с. 560]. Якщо освітній процес підкріплюється позитивними емоціями, які отримуються, наприклад, навіть від простого дружнього спілкування всередині колективу за участю викладача, то згодом прийдемо до високого соціально-педагогічного результату, коли позитивне ставлення проявиться до предмету навчання, до форми, методам та засобам навчання.

С. Рубінштейн класифікує емоції за трьома рівнями, а саме:

- емоції, що відображають фізичні потреби організму;
- емоції, що виражають предметні почуття (інтелектуальні, естетичні, моральні);
- емоції, що демонструють світогляд індивіда, його особистісні установки [7, с. 574 – 576].

Згідно вищевикладеної класифікації у дослідженні маємо створити умови для вироблення позитивних емоцій всіх трьох рівнів. Наприклад, досягти таких результатів, щоб:

- дитина при згадці про ансамблеві заняття та відвідуванні класу саксофону відчувала радість;

- в учня сформувалося позитивне ставлення до музичного мистецтва в цілому, до інструментального виконавства, а також до власного інструментального музикування;

- учневі відкрилися всі позитивні аспекти колективного інструментального музикування, які, в свою чергу, стимулювали б прояви більш високого порядку, як-от: інтелектуальні (радість пізнання нового, допитливість, зацікавленість), соціально-комунікативні (радість спілкування); творчі (прояв фантазії, уяви, творіння), морально-етичні (задоволення потреби у дружбі, прихильності, радісне почуття довіри, взаємної відповідальності, власної значущості, боргу), естетичні (задоволення від занурення у мистецтво, причетності до творчості, участі в процесі музикування) ;

- у музиканта-початківця сформувалися такі професійно значущі, емоційно забарвлені якості та прояви, як воля до перемоги, бажання успіху, здорове честолюбство, інші психоемоційні стани, що передбачають успіх у професійній сфері.

Вчені-психологи поділяють емоції на позитивні, негативні та нейтральні. Наприклад, позитивні – це: радість, симпатія, захоплення, вдячність, прихильність, повага, довіра, захоплення, впевненість, радість; негативні – смуток, гнів, страх, досада, безнадійність, жаль, заздрість, розчарування, зневіра, нудьга, вина, розгубленість, образа, обурення; нейтральні – подив, цікавість, байдужість, хвилювання, задумливість, почуття відповідальності [1].

Аналіз змісту групи емоційних станів, віднесених до нейтральних, дозволяє стверджувати, що вони мають певний характер: або позитивно, або негативно характеризують особистість та її діяльність. Так, наприклад, яскраво виражена зацікавленість в умовах освітнього процесу дозволяє стимулювати навчальну мотивацію, формувати інтелектуальні, соціальні і творчі потреби, здібності, вміння. На противагу зацікавленості, байдужість має на увазі індиферентне ставлення до процесу пізнання, а отже до саморозвитку, самовдосконалення, придбання професійної майстерності.

У зв'язку з вищесказаним, ми склали дві класифікаційні групи психоемоційних станів і проявів – позитивну і негативну. Їх зміст наповнюють такі прояви та стани, що виражають ставлення (позитивне, або негативне) до соціально-особистісного і професійного становлення виконавця на саксофоні; гіпотетично взаємопов'язані з груповою формою навчання, ансамблевим музикуванням.

До групи позитивних психоемоційних станів та проявів відносимо такі: оптимізм, доброзичливість, спокій, радість, симпатію (співпереживання і співчуття), захоплення, подяку, прихильність, повагу, довіру, впевненість, радість, здивування, зацікавленість, почуття відповідальності. Групу негативних психоемоційних станів та проявів складають наступні: страх, запальність, гнів, люття, смуток,

досада, жаль, смуток, заздрість, розчарування, почуття провини, індиферентність, розгубленість, образа, хвилювання, нервозність, балакучість, скандальність, грубість.

Класифікація дозволяє визначити, які емоційні стани та прояви викладачеві необхідно викликати в учнів у процесі педагогічної взаємодії, а яких – слід уникати. Від цього залежить вибір педагогічних стратегій, організаційних умов навчання, психолого-педагогічних прийомів роботи, вибудовування моделей професійної взаємодії та міжособистісного спілкування.

Водночас, С. Рубінштейн зазначав, що «існує відоме протиріччя між емоційністю ... і інтелектуальністю» [7, с. 584], так як у емоційних людей «панує афективність; вони вразливі, збудливі, але скоріше поривчасті, ніж діючі» [7, с. 584]. Ця думка є спірною в світлі нових досягнень дослідників і практиків у галузі фізіології, психології, менеджменту, зокрема – в контексті сучасної теорії емоційного інтелекту і концепції вивіреного емоційного управління, фундаментально розроблених групою всесвітньо відомих вчених – Д. Гоулман, Р. Бояціс, Е. Маккі.

Сутність даної теорії – у можливості значно підвищувати результативність колективної діяльності за умови емоційно вивіреної поведінки керівника, емоційно-позитивного організаційного управління. Теоретико-методичні положення американських дослідників теорії емоційного інтелекту підкріплюються емпіричними даними, експериментами з використанням новітньої комп'ютерної техніки та сучасних технологій в області фізіології та неврології. Технології свідомого управління власними емоціями та емоціями інших людей стали створюватися порівняно недавно, переважно в наукових лабораторіях великих іноземних університетів. Найбільшу увагу освоєнню подібних технологій приділяють менеджери по кадрах, керівники різних рівнів комерційних організацій, великих установ, корпорацій.

Серед західних вчених, які розробляють концепції емоційного інтелекту – Д. Гоулман, М. Зайднер, П. Саловей, М. Манойлова, Дж. Мейєр, Д. Карузо, Г. Гарднер, Р. Бар-Он, С. Хейн, Р. Купер, А. Саваф, Х. Вайсбах, У. Дакс, К. Кеннон та ін.; серед українських – Г. Березюк, Н. Коврига, Є. Носенко, О. Філатова, А. Чеботар, В.Юркевич.

Вчені визначають емоційний інтелект як здатність «емоційного розуміння, пізнання своїх станів та партнерів по спілкуванню; управління своїми діями у напрямку свідомо поставленої мети, що регулює внутрішні стани (бажання, потреби)» [4]. Структурними складовими емоційного інтелекту виступає емоція, інтелект, а також воля, яка допомагає інтелекту трансформувати емоції в доцільну активність, що синтезує емоційний та інтелектуальний початок в структурі особистості. Основні компоненти – якості, властивості,

здібності, знання, вміння і навички, відображають комплекс особистісних і соціальних характеристик професійних музикантів різного рівня (як виконавців-початківців, так і їх наставників).

Дослідник М. Зайднер запропонував «модель розвитку здібностей, що лежать в основі емоційного інтелекту» для діагностики дітей, виявлення їх потенціалу, проблемних факторів і ефективних шляхів різнобічного розвитку. У запропонованій моделі враховуються такі аспекти: генетичний (предки), соціальний (мікрогрупи), когнітивний (психічні характеристики), а емоційний інтелект визначається як синтетичний продукт вродженого темпераменту, сформованої системи навичок, натренованої здатності свідомої регуляції емоцій [2].

Провідні дослідники з проблем розвитку емоційного інтелекту, соціалізації, адаптації особистості неоднозначно висловлюються про взаємозв'язки перерахованих соціально-особистісних феноменів; про домінування середовища в питанні визначення рівня розвитку емоційного інтелекту і ступеня розвитку здібностей до адаптації, зокрема професійної. Саме особливості професійної діяльності визначають ті якості, які, по-перше, формують еталонну структуру особистості, і, по-друге, ідентифікують рівень і ефективність розвитку емоційного інтелекту у конкретної особистості. При цьому завжди слід враховувати індивідуальні особливості, проблеми та можливості, прагнення, мотиви, потреби, а також цілі, поставлені перед особистістю та суспільством.

Висновки. Необхідність обліку умов та факторів довела доцільність комплексного дослідження особистості на предмет професійної придатності, зокрема ранньої професійної адаптації. Це стало можливим з опорою на компетентнісний підхід в освіті, а також результати досліджень в області вікової, соціальної, педагогічної психології. Чітке уявлення про комплекс професійно і соціально значущих психофізіологічних, інтелектуальних, духовних компонентів особистості може надати компетентнісна модель учня-саксофоніста, в яку включено відповідні понятійні конструктори.

Отже, розглянувши умови та фактори організації ранньої професійної адаптації виконавців на саксофоні в закладах позашкільної спеціалізованої освіти, ми переходимо до проектної діяльності в рамках дослідження.

Література:

1. *Классификация эмоций: <http://www.iatp.md/psychology/oglavl-rus.html>.*
2. *Зайднер М. Модель развития способностей на основе эмоционального интеллекта: www.hr-portal.ru/article/1365.php.*
3. *Манаев С., Горковенко Ю. Управление персоналом, 2001. – № 11-12: www.hrm.ru/db/hrm/4F84AC2BF6A41403c3256B09003F838D/category.htm*

4. Манойлова М.А. Авторская методика: модель эмоционального интеллекта: <http://www.it-n.ru/Attachment.aspx?Id=686>.
5. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва (теорія і методика викладання мистецьких дисциплін) / Г. М. Падалка. – К.: Освіта України, 2008. – 274 с.
6. Палаженко О.П. Методичні основи формування музично-виконавських умінь учнів-духовиків в умовах позашкільної спеціалізованої освіти /О.П. Палаженко // Науковий вісник НМАУ імені П.І. Чайковського: Актуальні питання духового виконавства в сучасній Україні (до 100-річчя НМАУ імені П.І. Чайковського. – К.,2013. – Вип.100. – С.137-145.
7. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. СПб.: Питер, 2003. – 720 с.

References:

1. Klassyfykatsiya emotsyi: <http://www.iatp.md/psychology/oglavl-rus.html>.
2. Zaidner M. Model razvytyia sposobnostei na osnove emotsyonalnoho yntellekta: www.hr-portal.ru/article/1365
3. Manaev S., Horkovenko Yu. Upravlenye personalom, 2001, № 11-12: www.hrm.ru/db/hrm/4F84AC2BF6A41403c3256B09003F838D/category.htm
4. Manoilova M.A. Avtorskaia metodyka: model emotsyonalnoho yntellekta: <http://www.it-n.ru/Attachment.aspx?Id=686>.
5. Padalka H. M. Pedagogika mystetstva (teoriia i metodyka vykladannia mystetskykh dystsyplin) / H. M. Padalka. – K.: Osvita Ukrainy, 2008. – 274 s.
6. Palazhenko O.P. Metodychni osnovy formuvannia muzychno-vykonavskykh umin uchniv-dukhovykiv v umovakh pozashkilnoi spetsializovanoi osvity / O.P. Palazhenko// Naukovyi visnyk NMAU imeni P.I. Chaikovskoho: Aktualni pytannia dukhovoho vykonavstva v suchasni Ukraini (do 100-richchia NMAU imeni P.I. Chaikovskoho. – K.,2013. – Vyp.100. – S.137-145.
7. Rubynshtein S.L. Osnovy obshchei psikhohyy. SPb.: Pyter, 2003. – 720 s.